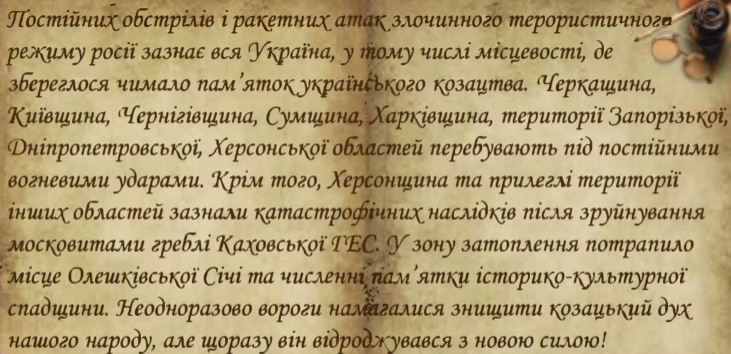


Міністерство культури та інформаційної політики України  
Департамент культури ВО КМР (КМДА)  
Музей історії Десятинної церкви

# Гетьманські столиці

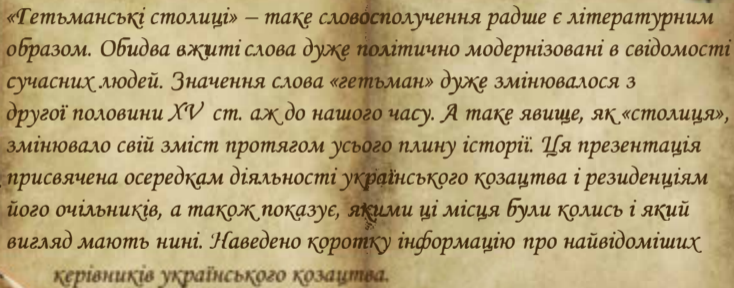


2023



Постійних обстрілів і ракетних атак злочинного терористичного режиму росії зазнає вся Україна, у тому числі місцевості, де збереглося чимало пам'яток українського козацтва. Черкащина, Київщина, Чернігівщина, Сумщина, Харківщина, території Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської областей перебувають під постійними вогневими ударами. Крім того, Херсонщина та прилеглі території інших областей зазнали катастрофічних наслідків після зруйнування москowitzами греблі Каховської ТЕС. У зону затоплення потрапило місце Олешківської Січі та численні пам'ятки історико-культурної спадщини. Неодноразово вороги намагалися знищити козацький дух нашого народу, але щоразу він відроджувався з новою силою!

Свято віримо, що так буде і цього разу!



«Гетьманські столиці» – таке словосполучення радше є літературним образом. Обидва вжиті слова дуже політично модернізовані в свідомості сучасних людей. Значення слова «гетьман» дуже змінювалося з другої половини XV ст. аж до нашого часу. А таке явище, як «столиця», змінювало свій зміст протягом усього плину історії. Ця презентація присвячена осередкам діяльності українського козацтва і резиденціям його очільників, а також показує, якими ці місця були колись і який вигляд мають нині. Наведено коротку інформацію про найвідоміших керівників українського козацтва.



Вважається, що термін «козаки», щодо руського населення Великого князівства Литовського, уперше було вжито 1492 року в листуванні великого князя Олександра Ягеллончика з кримським ханом. Менглі I Терай вжив слово «козаки» щодо учасників походу, киян та черкасців, під Тягиню.

У хроніці XVI ст. Мартина Бельського козаки згадані в статті про події 1489 року.



У польських писемних джерелах саме слово «козак» стосовно українських козаків з'явилося в 1516 році після спільного військового походу Остафія Дашкевича та Предслава Ляницького проти білгородської орди. Услід за нападом ногайців 1515 року на українські землі вони спустошують їх кочовища до самого Білгорода. Король Сигізмунд I дипломатично вибачився за їхні дії перед кримським ханом та іронічно відповів реплікою самого хана, що це було не військо, а козаки.

Ганс фон Хульмбах, Портрет короля Сигізмунда I



Остафій Дашкевич (Дашкович, Остап, Євстахій; ? – 1535). Походив зі шляхетського роду з Овруча. На початку XVI ст. одержав від Олександра Ягеллончика Кричевське староство. Під час однієї з сутичок з московськими військами потрапив у полон. У 1507 році повернувся в Україну і став староствою канівським, а згодом і черкаським. Перебуваючи на прикордонні, організував оборону Великого князівства Литовського від нападів кримських татар. Установив тісні контакти з козацтвом: надавав козакам матеріальну підтримку, насамперед зброєю та продовольством. За допомогою та участю козаків здійснив чимало походів на Кримське ханство, а в 1515 та 1521 роках у московські землі. У 1532 році відбив напад кримського хана Саад-Терая I на Черкаси. А через рік (1533) подав на розгляд польського сейму проєкт оборони України від татар, у якому пропонував звести на лівому Дніпрі кілька фортець. Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, Д. Дорошенко та інші історики вважали Дашкевича одним з перших козацьких гетьманів та організаторів запорозького козацтва. Насправді ж його стосунки з низовими козаками мали неофіційний характер, а військові загопи староств, які він очолював, у тогочасних документах козаками не називалися.



Ян Матейко. Портрет Остафія Дашкевича





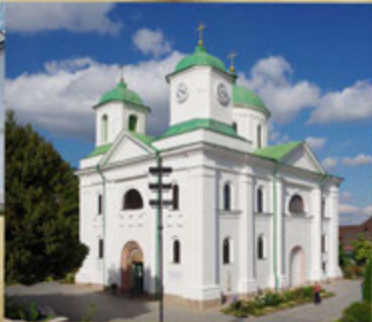
Предслав Лянцкоронський (нар., імовірно, у 1480х – після 1531). Походив з одного з найзначніших магнатських родів Польщі (герба Задора). У 1520–1531 роках обіймав уряд старости у м. Хмільнику, видав обороною прихордонних земель від ординських набігів (його брат Станіслав також був одним із прихордонних старост у Кам'янці Подільському). У боротьбі проти ординців спирався на допомогу козаків. У 1516 році (за менш

достовірними даними – 1506) здійснив напад на ординські улуси поблизу Білгорода (Аххермана; нині місто Білгород-Дністровський), узяв багату здобич, а біля Дністровського лиману розбив ординців, які переслідували його загін. У 1528 році разом із черкаським старостою О. Дашкевичем, а також із брацлавським та вінницьким намісниками князя К. Острозького здійснив успішний похід на ординські улуси під Очаків. За свої успіхи прославлений українськими літописцями (Густинський літопис, твір І. Трабянки, "Короткий опис Малоросії", "Історія Русів") та польськими хроністами (М. Бельський, Ї. Ваповський, Ш. Старовольський та ін.). Деякі автори (І. Трабянка та ін.) без документальних підстав вважали його першим козацьким дєтьманом. У народних думах відомий як Лях Сердечний.



Предслав Лянцкоронський

*Центрами формування козацтва були нерегулярні поселення на Нижньому Дніпрі та прикордонні укріплені міста (Канів, Черкаси, Хмельник) і центри воєводства (Київ і Кам'янець-Подільський)*



*Канів*





*Черкас*



Хмельницьк



Київ



*Кам'янець-Подільський*





Богдан Федорович Глинський, «Мамай» (? – 1509 (1512)) –  
намісник черкаський (1488–1493) і пугивальський (1493–1497).

У 1492 році здійснив похід на Тіївчин, що поблизу гирла Дніпра, захопив  
кримсько-татарський корабель і визволив балато українців з полону. У зв'язку із  
цим хан Менглі I Терай надіслав скаргу великому князю Литовському Олександрю.

У 1493 році Глинський разом із «царевичем Уздемирлом» ходив походом на  
Дніпровський Низ, здобув і зруйнував новопоставлене Менглі I Терасм місто

Очахів, забрав у ньому «30 тисяч алтинів» грошей, людей ханських частково побив, а частково  
забрав у неволю. Шоді ж було пограбовано московського посла Суботу, що їхав до Криму з Валахії.

Нападників Глинського хан називав «колахдами черкаськими». У 1494 році козацька ескадра під його  
рукою спустилася вниз по Дніпру, татари нічого не могли вдіяти, козаки захопили

османську мзогоу Очахова та розсіяли по степу татарські загони, звільнили  
сотні в'язнів, з якими й повернулися до Черкас. 4 серпня 1500 року князь

Богдан Глинський потрапив у полон до московитян у битві над Ведрошею  
поблизу Пугивалі. Помер у полоні 1509 або 1512 року.





Дмитро Іванович Путятин (? – 1505) – з роду князів Друцьких, князь, 4-й воєвода Київський (1492–1505). Уперше згадується в документах під 1467 роком. Був намісником мценським і любуцьким, потім брянським (згаданий у 1486–1488).

З 1492 року Дмитро Путятин був призначений воєводою в Києві. Під час його управління Києву в 1494 році були надано «права мейські» (самоуправління за зразком магдебурського права). У джерелах того часу згадується, що князь мав загони черкаських козаків у своєму почті, які служили в місцевих ротах. Помер Дмитро Путятин бездітним у 1505 році. Його майно було передано князю Михайлові Глинському, який за заповітом вніс ім'я покійного до Києво-Печерського пом'яника і зробив пожертви на користь Києво-Печерського монастиря.

Поховали Дмитра Путятинча в тому ж монастирі.



## Дмитро Байда Вишневецький (?–1653/1654)

Староста канівський і черкаський. Власник маєтків у містечку Вишнівець Крем'янецького повіту. Був прихильником активних дій проти татар і турків у причорноморських степах і на Нижньому Дніпрі. Перші напади на Османські володіння здійснював під проводом Бернарда Претвича. У 1552/1553 році власним коштом розпочав будівництво фортеці на острові Мала Хортиця (Байда). У 1556 році військовий загін Вишневецького захопив фортецю Іслам-Кермен (біля сучасної Каховки). У січні 1557 року Девлет-Терай зробив спробу захопити хортицьку фортецю. Облога тривала 24 дні, після чого татари з великими втратами відступили. Улітку 1557 року хан здійснив нову облогу замку. Вишневецький зі своїм

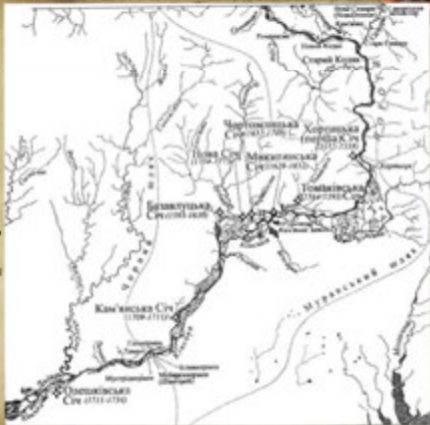
загоном залишив фортецю, яка була зруйнована.

Дмитро Вишневецький постійно брав участь у військових виправах проти татар і турків аж до своєї легендарної загибелі в Стамбулі в турецькому полоні.



## Запорозькі січі Великого Лугу та Пониззя Дніпра

Великий Луг – історична назва місцевості, велетенських річкових плавнів, які колись існували в заплаві Дніпра з лівого берега між основним руслом і Конкою, а також тягнулися широкою смугою вздовж правого берега від гирла річки Середня Хортиця вниз за течією. Плавні, зарослі листяним лісом, очеретом і рогозом, мали площу понад 400 км<sup>2</sup>. Місцевістю фактично володіли козаки Війська Запорозького Милошова, осередком якого була Січ з Великим Лугом частіше ототожнювали всі пониззя Дніпра з прилеглими степовими просторами. Територія майже повністю була затоплена Катівським водосховищем у 1955–1957 роках.







У XVI ст. грамотами короля Сигізмунда II Августа відбулося остаточне оформлення привілеїв рицарського та шляхетського чину народу руського. Король надав руській шляхті право обиратися в чини сенаторські, придворні та земські; брати участь у виборі депутатів на загальні сейми та сеймики повітові, судитися за литовським статутом. Одночасно

універсалом Сигізмунда II Августа в 1572 році відбулося заснування реєстрового козацького війська, взяття козаків на державну службу з внесенням до реєстру. Згідно з універсалом реєстрові козаки були звільнені від сплати податків, отримали незалежність від місцевої адміністрації та мали самоуправління зі своєю козацькою старшиною.



З приходом наступного короля, Стефана Баторія, реєстрове військо було розпущене. Проте вже у вересні 1578 року був виданий універсал «Згода з низовцями», яким збільшили склад реєстру до 600 осіб, а в 1583 році – до 800. Водночас Баторій відновив козацьку старшину, яку розділив на генеральну та полкову. Згідно з 18 артикулом статуту, який постановляв, щоб «достоїнства та чинів простолюдинам не давати, а давати оних тільки шляхті», старшиною та гетьманами реєстрового війська переважно ставали шляхтичі. Проведені Стефаном Баторієм заходи, попри їхню обмеженість, сприяли започаткуванню процесу оформлення козацтва

як окремого соціального стану, а також слугували підставою для обґрунтування козаками перед владою Речі Посполитої законності своїх вимог щодо збереження «старожитніх прав і вольностей».

Прагнув зміцнити владу монарха, приборкував магнатів, не спиняючись перед страатами (страата Самуїла Зборовського, котрий певний час був гетьманом Війська Запорозького). Уникав конфлікту з Османською імперією, через що було страчено отамана запорозьких козаків Івана Підкову (1578).



*Трахтемирів (давня форма – Тірехтемирів) – село Черкаського р-ну Черкаської області. Із середини XVII ст. і до 1925 року мав статус містечка. У романтичній історіографічній традиції – один із символів козацької доби. Уперше згадується 1552 року в описі Канівського замку. У 1590 році постановою вального сейму був наданий реєстровим козакам. У 1596 році, у зв'язку з боротьбою проти повстанців С. Наливайка, вальний сейм ухвалив відібрати Трахтемирів у козаків і передати його у власність шляхтичу Г. Туляницькому. Козаки домоглися повернення не раніше кінця 1615 року. Згідно з Ординацією Війська Запорозького 1638 року – місце перебування коронного комісара (начальника реєстровців). Села довкола, якими володіло козацтво, передали канівському старості С. Яшу. Під 1643 роком у джерелах вперше зафіксовані укріплення, які зображені також на карті Г. де Боплана. Козаки повернулися до Трахтемирова з початком Національно-визвольної війни у 1648 році. У "Реєстрі Війська Запорозького 1649 р." – центр сотні у складі Канівського полку. У січні 1650 року король Ян II Казимир Ваза формально надав Трахтемирів Війську Запорозькому. Надалі (аж до "Пактів та конституцій законів і вольностей Війська Запорозького 1710 р.") пункт про Трахтемирів постійно фігурував у проектах угод та угодах Війська Запорозького з його протекторами. Трахтемирівський перевіз через Дніпро в цей час був важливим воєнним об'єктом. з 1672 року відомо про виробництво тут кам'яних жорен. Згідно з "Вічним миром" 1686 року місцевість мала залишатися незаселеною. Повторне заселення почалося в 1714 році. У XVIII ст. Трахтемирів належав різним приватним власникам. У 1772 році перейшов під владу Російської імперії, належав дворянам Гудимам Левковичам.*





Поширені твердження – нібито король Стефан Баторій надав Тірахтемирів респровцям, начебто там зберігали козацьку артилерію, припаси та скарбницю, проводили ради, збиралися повстанці, – запозичені з "Хроніки" П. Тясецького (1645), не мають підтвердження в інших документах, набули поширення наприкінці ХІІІ – у ХVІІІ ст. як складова "Баторісової легенди" і мають вважатися історіографічними фікціями (М. І. Жарких).

### Тірахтемирівський (Зарубський) монастир.

Перша згадка міститься в описі Київського замку 1552 року. Монастир звався Пречистенським (Успіння Богородиці). У 1590 році постановою вального сейму був наданий респровим козакам. Перша документальна згадка про намір влаштувати шпиталь для скалічених та хворих козаків належить до 1601 року. Постанова Житомирської комісії 1614 року, де зафіксовано, що монастир має стати шпиталем, була введена в дію наприкінці 1615 – на початку 1616 року.

Монастир двічі (у травні 1620 р. і в січні 1621 р.) відвідав сьєвєрськї патріарх Теофан, який висвятив на єпископа Володимирського та Берестейського тірахтемирівського архімандрита Ісаєїя (Курцевича). У січні 1625 року тут відбулася зустріч митрополита Іова (Борецького) з Ахієм (Олександром) – претендентом на трон Османської імперії. У лютому 1649 року монастир відвідав гетьман Богдан Хмельницький. У 1673 році гетьман Петро Дорошенко видав універсал у масткових справах обителі. Монастир припинив існування, імовірно, між 1678 і 1686 роками.



Звання «гетьман» уперше з'являється в Чехії і походить із часів повстань таборитів і гуситів (XV ст.). Починаючи з другої половини XV ст. гетьманом називали військових очільників, призначених польським королем лише на час воєнних дій, надалі – з 1503 року з'явилася посада великого коронного гетьмана, згодом гетьмана великого литовського, після утворення Речі Посполитої – руського (українського). На утримання коронного гетьмана України виділялося місто Черкаси.

До очільників козаків частіше вживали назви «отаман (кошовий, наказний)», після виникнення реєстрового козацтва – «старший його Королівської Милості Війська Запорозького». Козацькі керівники також вживали щодо себе титул гетьмана (К. Косицький, С. Наливайко, П. Федорович). Богдан Хмельницький почав вживати найменування «Гетьман України». За Богдана Хмельницького звання гетьмана набуло офіційного значення і визнання з боку сусідніх держав. Гетьманство перетворилось із суто військового інституту на державну форму організації вищої влади в Україні.





## Богдан Ружинський

Князь Богдан Ружинський (? , Ружин – 1576, Іслам-Кермен) багатьма істориками вважається першим офіційним очільником Війська Запорозького (1575–1576), якого внаслідок реформи, здійсненої королем Стефаном Баторієм, було призначено на цю посаду, з наданням йому гетьманських клейнодів. Богдана Ружинського називали Чорним Богданом, або просто – Богданком. У 1575 році він очолив похід на Крим,

у результаті якого було взято Перекоп і Кафу. У 1575 році Бартош Папроцький видав Панегірик, у якому згадує Богдана Ружинського як лицаря, що очолив козаків, і відзначає його заслуги: «Богдан князь Ружинський, гетьман низових козаків, з своєю ротою, покинувши світові розкоші... стоїть, як мужній лев, піднісши руку праву, щоб звести з поганими бесіду криваву». У 1576 році було здійснено

рейд Чорноморським узбережжям від Кубані, Анатолії до Кілії, взяття Кілії. Того ж року загинув при штурмі фортеці

Іслам-Кермен (у районі сучасної Каховки).



## Тімаківська Січ

Брак прямих свідчень залишає дискусійним питання точного часу та місця її виникнення.

М. С. Грушевський появу Січі за Дніпровськими порогами визначив 70–80-ми роками ХVІ століття,

В. О. Голобуцький – 30–50-ми роками ХVІ ст.,

В. О. Цербак – 60–70-ми роками ХVІ ст. Тімаківська – найраніша з відомих козацьких січей, яка існувала в другій половині ХVІ ст. Була, по суті, першою великою військово-політичною організацією запорозького козацтва

(з козацькою радою, інститутом виборних кошових отаманів). Містилася на острові Тімаківка, біля правого берега Дніпра при впадінні річок Бугай, Річище, Ревун, Бистрик і Тімаківка (поблизу сучасного м. Марганця).

Перші достовірні звістки про Січ, січові укріплення та козацьку раду на Тімаківці належать до межі 1570–1580-х років. Січовики брали участь у першому найбільшому в Україні повстанні 1591–1593 років під проводом К. Косинського. Була зруйнована у 1593 році

татарським військом.



## Базавлуцька Січ

Розташовувалася на острові Базавлук, де до Дніпра впадали ще три річки – Чортомлик, Підпільна та Скарбна. Залишки острова вкриті водами Каховського водосховища. Звідси організовувалися найбільші й найважливіші морські походи запорожців, у тому числі під проводом Петра Сагайдачного та Михайла Дорошенка. Наприкінці XVI ст. та у 20–40х роках XVII ст. на Базавлуцькій Січі формувалися загони, що ставали

ядром козацьких повстань під проводом Северина Наливайка (1594–1596), Марка Жмайла (1625), Параса Федоровича (Трясила) (1630), Івана Сулими (1635), Павла Павлюка, Карпа Скудана, Дмитра Гуні, Якова Острянина (1637–1638). Після розгрому козацько-селянських повстань 1637–1638 років Базавлуцька Січ була зруйнована. Поляки перенесли її на Микитин Ріг, встановивши там свою військову

зброю.







## Петро Кононович-Сагайдачний

Петро Кононович (вл. 1582 – 20 (10).04.1622) – вільний Війська Запорозького.  
Народився в родині дрібного православного шляхтича Самборя. У 1592–1598 роках навчався в Острозькій школі. По завершенні навчання став запорозьким козаком.  
На початку XVII ст. брав участь у походах козацького війська в Молдову та Волощину, а також у Львово. Ходив у морські походи. Перша достовірна згадка про Сагайдачного як козацького полководця зафіксована в джерелах під 1615 роком. Протягом 1616–1622 років чотири рази був обраний гетьманом Війська Запорозького.



У липні 1616 року очолює морський похід козацької армії і оволодіває Кафою.  
У 1617 році доліється виселення до тексту Вільшанської угоди з польським урядом пунктів, що були бачені прийнятні для козацької спільноти. Того ж року він очолює козацьку десантну тисячу козацької армії у Польсько-московській війні. У липні 1619 року він обраний у Києві козацьку раду.

указом якого висловився за політичний компроміс із польською владою в обмін на визнання старовинних прав "старовинних" козацької армії. На цій раді утримали також укази під протекцією та обороною Війська Запорозького православну



## Петро Конашевич-Сагайдачний

У жовтні 1619 року при укладенні Рослявицької угоди Сагайдачному та його старшинам віддалося значною мірою висловити антикозацьку програму урядових комісарів. У кінці 1619 року повів козацьке військо, чисельністю близько 5 тис. воїнів, під Перекоп, де відбувся бій із майже 8-тисячним військом князя Охридського Герася. Запорожці завдали противнику помітних втрат, а також вимогли з неволі

чимало бранців-турківців. 25 березня 1620 року в Києві гетьман з кількома

тисячами козаків урочисто зустрів

єрусалимського патріарха. Виразною

демонстрацією підтримки православної церкви став вступ гетьмана разом з усім військом Запорозьким до Київського Богоявленського братства. Сагайдачний був серед тих, хто активно переконував Феофана III відновити

вищу ієрархію православної церкви. Улітку 1621 року був з посольством прийнятий у Варшаві князем-митрополитом і королем Сигізмундом III.

Козаки домагалися захисту релігійних і спадкових

прав, а також заважали участі у війні з Туреччиною.

Під командуванням Сагайдачного козацьке військо з'єдналося з коронними силами під Хотином і відіграло вирішальну роль у зриві агресивних планів султана Османа II щодо Речі Посполитої. Під час Хотинської війни 1621 року Сагайдачний

отримав тяжке поранення, помер у Києві і був похований у братському Богоявленському монастирі.





## Чигирин

Місто і Чигиринський замок засновані згідно з королівським привілеєм, виданим 1389 року Олександром Вишневецьким. У 1592 році місто отримало маґдебурзьке право. Після 1623 року Чигирин став центром Чигиринського полку реєстрового козацтва, з черця 1648 року – резиденцією Богдана Хмельницького. Шах Жероль Чигирин відіслав і за гетьманування Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Шетері, Петра Дорошенка. У 1648–1678 та 1704–1711 роках був центром



## Czehrin

полку (як адміністративно-територіальної одиниці). За гетьманом з 1649 року були закріплені Чигиринське староство і прибутки з нього. Гетьманський двір часто приймав зарубіжних послів та вищих православних ієрархів. У Чигирині тривалий час жили мітрополити Філодій Балабан (з 1658 р.) і Йосиф Нелюбович-Шуцький (з 1667 р.). Статус зумовив стрімкий розвиток міста у XVIII ст. Згідно з описами Павла Дявильського і Євлії Челеві та з планами 1677–1678 років у 50–70-х роках XVII ст. місто, яке лежало в низовині на правому березі Тясмину, мало досить потужні укріплення. У ньому були розташовані гетьманські садиба, ринкова площа з ратушкою, кілька православних храмів. На лівому березі Тясмину існували передмістя і Чигиринський Свято-Троїцький монастир. На горі була збудована потужна бастионна фортеця.



## Чигирин



Восени 1659 року містом, яке обороняли прибічники І. Виговського, намагався оволодіти Ю Хмельницький. За гетьманування Павла Петері в Чигирині з'явилася польська залога, яку восени 1664 року витримали клякдницького облогу військ лівобережного гетьмана І. Брюховецького. Ця залога влітку 1667 року була блокована в замку П. Дорошенком; її примусили здатися і залишити Чигирин.



У 1674 році двічі (у лютому та серпні) місту загрожували війська Т. Рамодановського й І. Самойловича. У вересні 1676 року П. Дорошенко здав Чигирин І. Самойловичу; замок зайняла російська залога, місто – замок з лівобережних козаків. У 1677–1678му місто опинилося в центрі подій російсько-турецької війни 1676–1681 років. Під час оборони 1677 року місту вдалося встояти, але облога 1678 року завершилася відходом гарнізону. Замок і місто були зруйновані. Чигирин втратив своє політичне і воєнно-

стратегічне значення.



## Чигирин

За умовами Бахчисарайського миру 1681 року Чигирин відійшов до Правобережної України (васала Османської імперії). Почалося відродження міста, у якому були мешканці і після укладення "Вічного миру" 1686 року. Улітку 1709 року Чигирин був зайнятий російським військом. У 1714 році повернувся під владу Речі Посполитої. Ревізія 1765 року зафіксувала тут невеликий дерев'яний з а моку долині і 108 хат. Після 2-го поділу Речі Посполитої з 1797 року – центр повіту Київської губернії. У 1917 році в Чигирині відбувся Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва. У 1918–1920 роках у районі Чигирини діяли повстанці на чолі із С. Коцураєм (Чигиринська республіка), які певний час контролювали місто. У 1989 році утворено Національний

історико-культурний заповідник "Чигирин", розпочалися роботи, які мають за мету перетворити місто на значний осередок туризму. Історико-архітектурний комплекс "Резиденція Богдана Хмельницького" є реалізацією творчої уяви авторів проекту, а не історичною реконструкцією.





## Суботів

Суботів заснований як дупір у володіннях магната Яна Даниловича. У 1616 році його придбав у Чаплинських на дістав у дар від Я. Даниловича чигиринський підстароста М. Хмельницький (батько Б. Хмельницького). Польський король Владислав IV Ваза у 1646 році своїм привілеєм підтвердив право Б. Хмельницького на володіння Суботівом, проте на нього претендували великий хорунжий коронний О. Конюцький та його урядник Д. Чаплинський. Останній здійснив напад на Суботів (1647), що стало приводом до початку повстання. Після перетворення Чигирини на фехтлерську столицю Війська

Запорозького суботівський двір (замок) став замиською резиденцією гетьмана, де він відпочивав, приймав іноземних дипломатів, проводив наради зі старшиною, а сам Суботів перетворився на містечко і центр сотні Чигиринською полку (перше згадка – 1654 р.). Коштом Б. Хмельницького тут було збудовано мурований церкву Іллі Пророка. Існувала також дерев'яна Свято-Михайлівська церква, де 1653 року було поховано П. Хмельницького. У Свято-Іллінській церкві був похований Б. Хмельницький (1657). У 1664 році був збудований військом на чолі зі С. Чарнецьким. У 1674 і 1676 роках Суботів займали московські війська, а в 1677 і 1678-му році – османські.



## Суботів



Суботів почав відроджуватися після повернення під владу Речі Посполитої (1714). У 1793 році перейшов під владу Російської імперії, 1808 року офіційно змінив статус містечка на село.

У 1919–1922 роках мешканці Суботова брали активну участь у бойовій організації, відомій як Холодноярська республіка.

З 1989 року Суботів входить до історико-культурного заповідника "Чигарин".



## Переяслав

За археологічними даними заселив у кінці X ст. Став третім за значенням містом на Русі (після Києва та Чернігова). У давньоруський час сформувався поділ Переяслава на дитиниць та окольне місто (у XVI–XVIII ст. відповідно: Замок та Нижнє (Черкаське) місто). На початку березня 1239 року був здобутий штурмом і зруйнований монголо-татарами. Залишався незаселеним аж до XV ст., коли на теренах окольного міста з'явилося невеличке поселення. У 1585 році за привілеєм короля Стефана Баторія на "поражньому городищі" (на дитиниці) київський воєвода В.-К. Острозький спорудив дерев'яноземляний замок. Тоді ж Переяслав здобув магдебурзьке

право і став центром староства. Більшість мешканців староства становили козаки. Після 1625 року став центром Переяславського полку реєстрового козацтва. Під час повстання 1591–1593 років запорозькі козаки (які на той час перебували в конфлікті чи то з переяславськими

міщанами, чи то з урядовцями) здобули і спалили місто. Бог під Переяславом у травні 1630 року згодом романтичною традиція перетворила на "Шарасову ніч", оскільки III Шляхетським





## Переяслав



З початком національно-визвольної війни середини XVII ст. Переяслав став одним з найважливіших міст на теренах Війська Запорозького. У 1648–1781 роках він був центром полку та базою козацької артилерії. Переяслав був місцем збору козацьких військ. За гетьманування Богдана Хмельницького та його наступників Переяслав не раз обирався як місце проведення переговорів і нарад, на яких вирішували важливі для козацької держави питання (Переяславська угода 1649 р., Переяславська рада 1654 р., Переяславські статті 1659 р., Переяславські статті 1674 р.). З 1659 року в місті стояла російська залога. У 1701 році засновано Переяславську єпархію, з 1738-го року діяв Переяславський колегіум. До кінця XVIII ст. Переяслав зберігав значення фортеці, її вали й рови не раз зазнавали модернізації і були ліквідовані у XIX ст. У 50-х роках XX ст. під керівництвом архітектора В. Заболотного розроблено й частково реалізовано план реконструкції міста (зокрема, було сформовано ансамбль центральної площі), проведено масштабні археологічні розкопки. Завдяки ентузіазму директора Переяславського історичного музею М. Сікорського місто згодом перетворилося на місто музеїв. У 1979 році було створено Національний історико-етнографічнийповідник "Переяслав".





## Микутинська Січ

Микутинська Січ – адміністративний і військовий центр запорозького козацтва у 1638–1652 роках. Розташовувалася на Микутиному Розі біля стародавньої переправи через Дніпро (поблизу сучасного міста Нікополя). Перенесена сюди урядом Речі Посполитої після придушення повстань 1637–1638 років зі встановленням залогів Речі Посполитої. За свідченням польських істориків, будівництво фортифікаційних споруд на Микутиному Розі розпочалося навесні 1639

року і було завершено восени під орудою Федора Лутая – першого отамана Микутинської Січі. Згідно з Ординацією Війська Запорозького 1638 року, на Січі під наглядом польських урядовців перебував один полк реєстрових козаків у залозі для несення прикордонної служби і запобігання несанкціонованим владою походам запорожців проти турків і татар. Восени 1647 року, з прибуттям Богдана Хмельницького на Запорожжя, січовики підтримали повстання. На їхній бік перейшли реєстровці Черкаського полку, які були в залозі. Здобуття Микутинської Січі знаменувало початок національної революції 1648–1676 років. Невдоволення умовами Зборівського договору Криму з Польщею 1649 року частина запорожців на чолі з Б. Худолієм підняла на Січі повстання проти гетьманського уряду. Ватажка було страчено, а Б. Хмельницький, щоб запобігти подібним виступам у майбутньому, взяв Микутинську Січ під контроль, зменшивши її значення до ролі прикордонного форпосту. Подальша конфронтація січовиків з гетьманським урядом призвела до перенесення осередку козацької вольниці влітку 1652 року з Микутиного Розу на правий берег Чорталмицького річища Дніпра поблизу гирла річки Підпільної.



## Чортомлицька Січ



Заснована кримцями на чолі з кривим степаном Федором Лутасм улітку 1652 року на правому березі Чортомлицької Січ стояла на острові Чортомлицької, або Безвалуцької, при впадінні в Дніпро притоки Чортомлицької, Підпільної і Скарбної (тепер біля села Катусівки Нікотальського району). Згідно з археологічними дослідженнями, це був військовий городок на Чортомлицькому Рові, що мав близько 2 км в окружності і був оточений сімома річками – Чортомлицькою, Скарбною, Скарбкою, Коривкою, Прогнію, Павлюк і Підпільною. Сама Січ була розташована у північній частині півострова, що не затоплювалась весняною повіною і займала 1050 квадратних сажнів, височіючи на поверхневими водами на 8,5 м. Поділях південно, значно більше, частина Чортомлицького Рогу була палама й підтоплена і мала собою плавні з залізними деревами поміж велетенських кам'яних брусів та балотного різномат'я.



Рис. В. І. Лещенка



Реконструкція Чортомлицької Січі В. Лещенка

## Чортомлицька Січ

Січовики брали участь у походах Б. Хмельницького, відзначились у битвах під Жванцем 1653 року, Городком 1655 року та Львовом 1655 року.

Після смерті Б. Хмельницького Запорозька Січ стала відкрито протистояти кримськотатарському уряду. Січова старшина претендувала на відновлення колишньої провідної ролі у вирішенні малдануукраїнських проблем політичного та воєнного характеру. За умовами Андрусівського договору (перемир'я) 1667 року Чортомлицька Січ підпорядковувалася Речі Посполитій і Московській державі, а згідно зі статтями "Вічного миру" 1686 року, остаточно перейшла під владу Росії. Найвідомішими кошовими отаманами, які кілька разів переобиралися, були Іван Сірко та Кость Гордієнко. На Січі існувала церква Покрови Пресвятої Богородиці. Пройснувала до 25 травня 1709 року,

відколи була зруйнована за підтримку запорожцями на чолі з Костем Гордієнком самостійницької політики кримського Івана Мазепи.

Сірко  
Іван Сірко



## Батурин



Уперше згадується в 1625 році, коли король Сигізмунд III Ваза збудував тут фортецю. У 1669–1708 роках місто було офіційною резиденцією гетьманів Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепи. Її споруди були розташовані в Малому (Зіттадель Батуринської фортеці) і Великому місті та на околицях (Тончарівка, замиська резиденція І. Мазепи та Обмачівський гетьманський двір). У місті розмістилися гетьманська гвардія та корпус московських стрільців. Кілька разів на рік у Батурині збиралися старшинські ради. Значно збільшилася площа міської забудови. У межах укріплень і в передмістях було збудовано кілька храмів (собор Живоначальної Трійці, церкви Покрови Пресвятої Богородиці, Воскресіння Христового, Святого Миколи, Введення Пресвятої Богородиці), жоден з яких не зберігся. На початку XVIII ст. чисельність населення Батурина сягнула 10 тисяч осіб.





## Бату́рин

В останній чверті XVII ст. Бату́рин став значним культурним центром. Осередком культури і духовності був Бату́ринський Мико́ло-Крупицький монастир, що його розбудовували коштом козацької старшини та гетьманів. Ігуменами обителі були відомі діячі православ'я Димитрій Ростовський (Пупта-ло), Тедеон Одорський, Іларіон Мигура та інші. 2 листопада 1708 року, після переходу Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII, Бату́рин захопило московське військо під командуванням Олександра Меншикова. Місто було вщент зруйновано, а більшість мешканців знищено.



Гербі Пилипа Орлика  
і Івана Мазепи (зобра-  
ження на картках з  
Бату́ринського  
кам'яниці)





## Кам'янська Січ

Була центром запорозького козацтва у 1709–1711 та 1728–1734 роках під протекцією Кримського ханства. Містилася на Правобережжі Дніпра на мису, утвореному північним берегом річки Кам'янка та рукавом Дніпра – Козацьким Річищем. Січ на Кам'янці існувала у 1709–1711 роках, була зруйнована російськими військами, коли більшість запорожців перебувала в походах у складі війська гетьмана Пилипа Орлика у Правобережній Україні та з ордами на чолі з ханом Девлет-Герасем II у Слобідській

Україні. Повторно Січ знову було перенесено на Кам'янку з Олешок у 1728 році, де вона проіснувала до повернення запорожців під московську протекцію в 1734 році. Після переносу адміністративного центру Війська Запорозького Низового на річку Півдільну в 1734 році поселення не припинило свого існування. У документах середини – другої пол. XVIII ст. згадується козацький населений пункт, який не мав чітко усталеної назви: «при річці Кам'янці», «в Кам'янському названому урочищі», «Кам'янка», «Усть-Кам'янка», «Кам'янка, де Січ була». На тогочасних картах цей пункт позначався як невелике укріплення під назвою Давня, або Стара Січ. Місце Кам'янської Січі у XIX–XX ст. у різні роки неодноразово досліджували. У 2008 році було ухвалено рішення про передачу території Кам'янської Січі Національному заповіднику

«Хортиця».





## Олешківська Січ

Землі під Січ були надані ханом Девалет-Гераєм II на прохання кошового отамана Костя Гордієнка. Заснована в 1711 році козаками на чолі з отаманом Я. Богущем у межах Кримського ханства в урочищі Олешки (на північній околиці сучасного міста) після зруйнування царським військом Чортомлицької Січі. Олешківська Січ проіснувала до 1728 року. Вона являла собою правильний чотирикутник з ровами та валами з бастінами по кутах і брамою з північного боку. У центрі розташовувалися курені напівземлянки (їх досліджували археологи в 1990–2003 роках). У 1714 році Олешки залишили 350 козаків і самочинно прибули в Лівобережну Україну, де розселилися під Глуховом і Конотопом. Лише політичні зміни кінця 1720-х років (прихід на російський престол імператора

Петра II, обрання гетьманом Данила Апостола і кошовим отаманом Івана Чусака тощо) дали можливість козакам, разом із майном і худобою, повернутися на місце Старої (Чортомлицької) Січі, до гирла Чортомлики. З перебуванням запорожців в Олешках тісно пов'язана діяльність гетьмана Філіпа Орлика, кошових отаманів Костя Гордієнка, Івана Малашевича та інших.



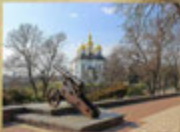
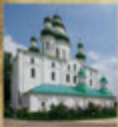


## Чернігів



Одне з найдавніших міст України. Наприкінці XIV ст. Сіверська земля перейшла до складу Великого князівства Литовського. Є згадка від 1380 року про будівництво в Чернігові князем Вітовтом замку. Після литовсько-московської війни 1500–1503 років Чернігів увійшов до складу Великого князівства Московського. У 1618 році Сіверська земля потрапила під владу Речі Посполитої. Чернігів став центром Сіверського князівства (з 1635 р. – Чернігівського воєводства). 27 березня 1623 року король Сигізмунд III Ваза надав місту магдебурзьке

право. У червні 1648 року Чернігів увійшов до складу новоутвореної козацької держави, а незабаром став центром Чернігівського полку. У 1666 році в місті проживало близько 3 тис., а протягом XVIII ст. – 4 тис. осіб. На козацьку добу припало друге піднесення Чернігова як центру

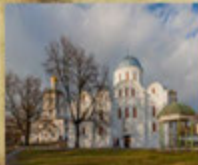




## Чернігів

Зусиллями козацької старшини й духовенства були відновлені давньоруські церкви, у яких простежується унікальне поєднання давньоруської архітектури та українського бароко. Наприкінці XVII на початку XVIII ст. Чернігів прикрасили нові монументальні споруди – Свято-Троїцький собор, трапезна церква із дзвіницею Борисоглібського монастиря (відома як будинок колегіуму), Катерининська церква, кілька кам'яниць, зокрема палац Павла Полуботка та будинок полкової канцелярії. Значні кошти на церковне будівництво в Чернігові виділяв гетьман Іван Мазепа. Єпископ Лазар Баранович у 1680 році створив Чернігівську друкарню, яка стала однією з найбільших в Україні. У 1700 році почав діяти

Чернігівський колегіум, заснований Іоанном Максимовичем. У місті існувало 4 монастирі – Сьвєцький, Троїцько-Іллінський, Борисоглібський та П'ятницький.





## Тлухів

Місто в Сумській області на річці Есмань. Перша згадка – 1152 рік. У 1648–1654 роках – фортечне місто Ніжинського полку. У 1664 році під час польсько-російської війни (1654–1667) тут відбулася оборона Тлухівської фортеці військами гетьмана Івана Брюховецького під командуванням кіївського полковника В. Дворецького. У 1663–1665 роках – центр Тлухівського полку. З 1708 року перетворюється на столицю Гетьманщини і Лівобережної



України – постійну резиденцію гетьманів І. Скоропадського (1708–1722), Ф. Апостола (1727–1734), К. Розумовського (1750–1764), місце розташування 1-ї та 2-ї Малоросійських колегій. У 1738 році в місті започатковано першу в Україні та Російській імперії музичну школу (Тлухівська школа співу та інструментальної музики), у якій навчалися видатні композитори М. Березовський і Ф. Бортняцький. За гетьмана Кирила Розумовського в Тлухові з'являється перший в Україні професійний театр західного зразка. З ліквідацією автономії України наприкінці XVIII ст. став повітовим містом у складі Новгород-Сіверського намісництва (1782). У 1994 році на те

ритерії міста створено Національний державний історико-культурний заповідник.





Реконструкція В. Ленченка

### Нова Січ на річці Підпільній

Центр козацтва в 1734–1775 роках, створений після повернення Війська Запорозького Низового під російським протекторатом за Лубенським договором. Розташовувався на великому півострові, що омивався річкою Підпільною (притока Дніпра) біля сучасного села Покровське поблизу Нікополя. Січ являла собою фортецю, оточену земляним валом з бастіонами й редутами. До фортеці примикало передмістя, відоме під назвами Фортштадт,



Базар, Гасан-баша. Нова Січ була місцем перебуванням вищого ґраду управління Запорожжям – Коша Запорозької Січі. До його складу входила козацька старшина – кошовий отаман, військовий писар, суддя, осавул. У козацькому війську було 38 куренів. Задавали дисципліну козацтва за підрахунками Д. Яворницького, становила стрілецького війська – до 10–12 тис. осіб, а разом з мешканцями слобід, хуторів і хуторів – до 100 тис. Після відновлення в Україні гетьманства (1759) Запорожжя підкорювалося гетьманові Кирилу Розумовському. Наприкінці травня 1775 року командувач 1-ї російської армії, яка поверталася з турецького фронту, генерал П. Шенкель вступив зі своїми військами на Запорожжя, зайняв усі паланки і слободи. 4 червня одні із загонів підійшов до Січі, блокував її та оволодів укріпленнями. Наступного дня козацтво капітулювало.



Сторона міста "Покров Запорозький" із зображеннями встановленої кріпости Петра Калитинського, запорожці старшина, суддя, писар та ін. Київ 1836 року з оригінального списку міста, при що надруковано на папері. Книга створена на папері, що виготовлялася в Запорозькій Січі, а текст в дрібних порубках з-д. Покровського, що приписує був Степан Калитинський 1836 р. Описано вперше в "Сторони на старожитності" із редакції Січового старости Калитинського.



## Батурин

Удруге центром Гетьманщини Батурин став у 1750 році – у часи гетьманування Кирила Розумовського. Було споруджено кілька цегельних заводів, суконну мануфактуру, свічкову фабрику. На Сеймі діяли водяні млини. Розвивалися торгівля та винокуріння (ярмарки, базари, лавки, шинки). У Батурині було відкрито першу лікарню. Збудовано кам'яні церкви, Покровську і Воскресенську, де й поховано гетьмана, палацово-парковий ансамбль. У 2003–2005 та 2008–2009 роках велася реставрація і відбудова пам'яток Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (створений у 1993 р.): Будинку генерального судді В. Кочубея, Воскресенської церкви усипальниці К. Розумовського, Воскресенської церковно-парафіяльної школи (нині приміщення Музею археології Батурина),

Цитаделі Батуринської фортеці, палацово-паркового ансамблю гетьмана Кирила Розумовського.

Цитаделі Батуринської фортеці, палацово-паркового ансамблю гетьмана Кирила Розумовського.

Малий герб

Розумовський





## Київ, гетьманат Павла Скоропадського

29.04 1918 року в Києві Всеукраїнський з'їзд хліборобів одностайно закликав проголосити гетьманом України Павла Скоропадського.

Було заявлено про створення Української Держави на чолі з гетьманом, який узяв на себе повноваження з управління краєм. Тоді ж опубліковано «Грамоту до всього українського народу», де гетьман заявляв, що тимчасово взяв на себе всю повноту влади. За формою це була диктаторська влада з атрибутами національної традиції, за політичною суттю – авторитарний режим консервативної частини населення без чітко оформленої моделі побудови нової держави. За підтримку Німеччиною перевороту (офіційно німецьке командування в Україні зайняло нейтральну позицію) Скоропадський узяв на себе низку зобов'язань політичного та економічного характеру, які тяжіли на майбутній політиці гетьманського уряду. Створена під його проводом Українська Держава досягла значних успіхів у зовнішній політиці, розбудові економіки, культурному розвитку, але не змогла вирішити найголовніших питань –



земельного та соціального. Восени поразка Четвертого союзу в листопаді 1918 року призвела до антигетьманського повстання. П. Скоропадський, не бажаючи продовжувати братовбивчу боротьбу,

14.12.1918 року підписав зречення і виїхав до Берліна.



## Джерела соітлін

Черкаси: <https://in.ck.ua/ua/sytuacii/yak-zvavylasya-nazva-znista-cherkasy-6versiy>  
<https://sites.google.com/site/istoriamista/>

автор Олександр Костурко: <https://provce.ck.ua/litov-mista-cherkasy-v-objektyvah-fotokamer-foto/>  
[https://ua.igotoworld.com/ua/poi\\_object/77420\\_pamyatnik-boyanu-cherkassy.htm](https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/77420_pamyatnik-boyanu-cherkassy.htm)

<https://www.zmi.ck.ua/sotsium/pamyatnik-cherkas-fotodobrika-mskih-monumentv-skulpturnih-kompozitsiy.html>

Хмільник: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмільник#/media/Файл:Винищюька\\_область\\_Хмільник\\_DSC\\_8066.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмільник#/media/Файл:Винищюька_область_Хмільник_DSC_8066.jpg)  
[https://ru.wikipedia.org/wiki/Хмельник\\_%28город\\_Украина%29#/media/Файл:Хмільник\\_](https://ru.wikipedia.org/wiki/Хмельник_%28город_Украина%29#/media/Файл:Хмільник_-_Костел_)

[Усіковення\\_Глави\\_Нюана\\_Предмечі\\_DSC\\_8206.JPG](#)

Хортиця, автор Olexsandr Malyon: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Малая\\_Хортиця](https://ru.wikipedia.org/wiki/Малая_Хортиця)

ТТомаківська сiч, автор Олександр Карпенко: <https://www.google.com/maps/place/Городище+ТТомаківської+Січі/@47.6268361,34.5864623,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAqF1QipOe7K9k9xwvV3UEvBUgTi2JpAnguidasG-qxHfD!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FqF1QipOe7K9k9xwvV3UEvBUgTi2JpAnguidasG-qxHfD%3Dw203-h306-k-no!7i3264!8i4928!4m7!3m6!1s0x40dc97bda4ecf0b9:0x963ed51e2468e12f!8m2!3d47.6268361!4d34.5864623!10e5!16s%2Fg%2F11fr77jft0?authuser=0>

[https://www.dnipro.libra.ua/index.php?route=information%2Fproject&prj\\_id=580](https://www.dnipro.libra.ua/index.php?route=information%2Fproject&prj_id=580)

<https://www.nikopol-online.info/pamyatnik-na-misczi-buczko-tomakivskoi-sichi>

ТТрахтемирів: <https://www.mustpost.online/трахтемирів-земляукраїнського-коз/>  
<https://uk.wikipedia.org/wiki/ТТрахтемирів>

Базавлуцька Січ, автор Дмитро Остапчук: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Базавлуцька\\_Січ#/media/Файл:Пам'ятний\\_знак\\_на\\_честь\\_Базавлуцької\\_Січі\\_01.JPG](https://uk.wikipedia.org/wiki/Базавлуцька_Січ#/media/Файл:Пам'ятний_знак_на_честь_Базавлуцької_Січі_01.JPG)

## Джерела свідань

- Чигирин: <https://np.pl.ua/2017/10/kozatski-pamyatky-ukrajny-proyaki-ty-mohly-ne-znaty/>  
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/116581/18-Toichkin.pdf?sequence=1>  
<https://find-way.com.ua/ru/oblasti/cherkasskaya/chigirin/rezidentsiya-bogdana-khmel'nitskogo-chigirin>  
<https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=a5bf8377-8ce9-7837d8ab-588a0f2e5205>
- автор Дмитро Балховимин: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Чигирин#/media/Файл:Чуфутурн\\_Monument\\_01.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Чигирин#/media/Файл:Чуфутурн_Monument_01.jpg)  
[https://ru.wikipedia.org/wiki/Чигирин#/media/Файл:Мохыла\\_kozakiv\\_i\\_турнуки\\_zhyteliv,\\_Чуфутурн\\_01.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Чигирин#/media/Файл:Мохыла_kozakiv_i_турнуки_zhyteliv,_Чуфутурн_01.jpg)
- Переяслав: [https://ua.igotoworld.com/ua/article/600\\_perejaslav-hmelnickii.htm](https://ua.igotoworld.com/ua/article/600_perejaslav-hmelnickii.htm)  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Богдан\\_Хмельницький\\_Переяслав.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Богдан_Хмельницький_Переяслав.jpg)
- Михитинська Січ, автор Антон Срібний: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Михитинська\\_Січ#/media/Файл:Ніхополь\\_Памятник\\_на\\_місці\\_існування\\_Михитинської\\_Січі.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Михитинська_Січ#/media/Файл:Ніхополь_Памятник_на_місці_існування_Михитинської_Січі.jpg)
- Чортомлицька Січ, автор Павел Белков: <https://www.google.com/maps/place/Памятник+казакам+Чертотомлыкской+сечи/@47.5763026,34.219921,3a,75y/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipNOx2fdMv2YU21bBFsZLvyNk6cmciueXR'Vv5Qu5!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Flh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNOx2fdMv2YU21bBFsZLvyNk6cmciueXR'Vv5Qu5%3Dw86-h152-k-no!7i2268!8i4032!4m7!3m6!1s0x40dca70c791e5da1:0xedad65f1c1dee086!8m2!3d47.5763908!4d34.2199437!10e5!16s%2Fg%2F11gcm32njw?authuser=0>  
<https://plavni.ky.ua/istorichny-pamyatki/chortomlickaya-sich.html>
- автор Сергій Пасічник: <https://www.google.com/maps/place/Памятник+хоршевому+атаману+воїска+Запорожського+Манаю+Сирко/@47.5720066,34.2211706,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipM6O4Qj4ig0CciilKGFyTnfpG7Z0G1K7bAFUg1!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Flh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipM6O4Qj4ig0CciilKGFyTnfpG7Z0G1K7bAFUg1%3Dw203-h270-k-no!7i3120!8i4160!4m7!3m6!1s0x40dca7096bf9fe69:0x626201bf40a46997!8m2!3d47.5720101!4d34.221193!10e5!16s%2Fg%2F11crzz8lkс?authuser=0>



## Джерела світлин

- Кам'янська Січ: [https://find-way.com.ua/components/com\\_jshopping/files/img\\_products/full\\_DJI\\_0743-608.jpg](https://find-way.com.ua/components/com_jshopping/files/img_products/full_DJI_0743-608.jpg)  
<https://find-way.com.ua/oblast/khersonska/khmianska-sich>  
<https://www.radiosvoboda.org/a/kamyanska-sich-shcho-shukayut-arkheolohy/31463129.html>
- Олешківська Січ, автор Yuriy Kovalchuk (yurko): <https://www.google.com/maps/place/Пам'ятник+історії+Олешківська+Січ/@46.6308829,32.7584088,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipPnyKvN6hgAZ4XNVF1xFt04PguCyMt551yBY0!2e10!3e12!6shttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipPnyKvN6hgAZ4XNVF1xFt04PguCyMt551yBY0%3Dw203-h152-k-no!7i4000!8i3000!4m7!3m6!1s0x40c40f6b6a1c697b:0x54e4b94bcd55fbb18m2!3d46.6308829!4d32.7584088!10e5!16s%2Fg%2F11gw2r5x0s?authuser=0>  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Олешківська\\_Січ#/media/Файл:Олешківська\\_Запорізька\\_Січ\\_3.JPG](https://uk.wikipedia.org/wiki/Олешківська_Січ#/media/Файл:Олешківська_Запорізька_Січ_3.JPG)  
<https://genichesk.ipc.org.ua/uk/2020/08/hersonskyj-biznesmen-vede-budivnytstvo-v-ohoronnij-zoni-istorichnoyipa-myatky-oleshkivska-sich/>
- Чернігів: <https://novynarnia.com/2022/09/04/smolenska-vijna/>  
автор Андрію Ромащенко: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Будівля\\_полкової\\_канцелярії\\_№28\\_Чернігів\\_29#/media/Файл:Building\\_of\\_Regimental\\_Chancellery\\_in\\_Chernihiv\\_01.JPG](https://uk.wikipedia.org/wiki/Будівля_полкової_канцелярії_№28_Чернігів_29#/media/Файл:Building_of_Regimental_Chancellery_in_Chernihiv_01.JPG)
- Глухів: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/hlukhiv-sumska-obl/>  
<http://misto-em.org.ua/city/gluhiv/>  
<https://history.sumy.ua/research/article/397-istorichnij-opis-m-gluhiv-sumskoji-oblastizasn-1152-r.html>  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний\\_державний\\_історико-культурний\\_заповідник\\_«Глухів»#/media/Файл:Національний\\_заповідник\\_-\\_Глухів.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_державний_історико-культурний_заповідник_«Глухів»#/media/Файл:Національний_заповідник_-_Глухів.jpg)
- Автор інших світлин та упорядник альбому – ст. п. с. Музею історії Десятиної церкви Андрію Чекашовський (світлини: Канів, Хмельник, Київ, Кам'янець-Подільський, Суботів, Переяслав, Батурич, Чернігів).